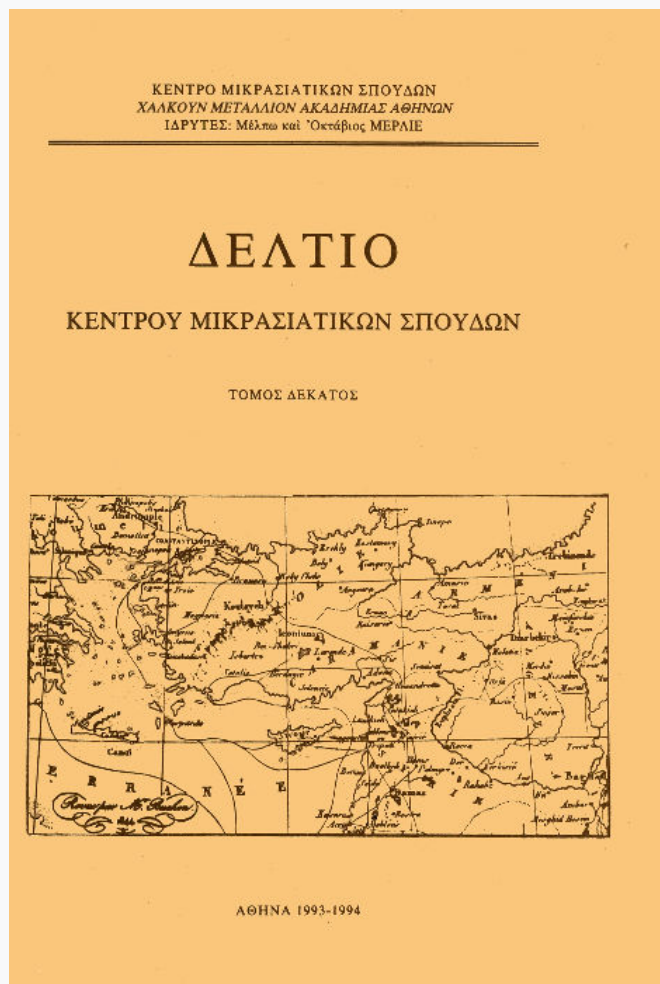

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 10 (1993)

Ηλίας Αναγνωστάκης-Ευαγγελία Μπαλτά, Η Καππαδοκία των "Ζώντων μνημείων", Η ανακάλυψη "της πρώτης πατρίδος της ελληνικής φυλής" (19ος αι.)

Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου

doi: [10.12681/deltiokms.107](https://doi.org/10.12681/deltiokms.107)

Copyright © 2015, Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ζαχαριάδου Ε. Α. (1993). Ηλίας Αναγνωστάκης-Ευαγγελία Μπαλτά, Η Καππαδοκία των "Ζώντων μνημείων", Η ανακάλυψη "της πρώτης πατρίδος της ελληνικής φυλής" (19ος αι.). *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 10, 386-389. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.107>

Ἑλίας Ἀναγνωστάκης - Εὐαγγελία Μπαλτά, *Ἡ Καππαδοκία τῶν «Ζώντων Μνημείων», Ἡ ἀνακάλυψη «τῆς πρώτης πατρίδος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς»* (19ος αἰ.), Ἀθήνα, Πορεία, 1990, 96 σσ.

Τὸ πόνημα αὐτὸ ἀποτελεῖ σημαντικὴ συμβολὴ στὴ μελέτῃ τοῦ ἐλληνοφώνου καὶ τουρκόφωνου καππαδοκικοῦ ὀρθόδοξου πληθυσμοῦ. Οἱ συγγραφεῖς, μὲ σαφήνεια, ἀξιόλογη ἐνημέρωση, εὐστοχες κρίσεις καὶ σωστὴ ὑπογράμμιση τῶν πολλαπλῶν προβλημάτων, ἀναλύνουν τὶς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ ἀπομονωμένη Καππαδοκία συγκέντρωσε σταδιακὰ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελετητῶν. Ἐπισημαίνουν καὶ χρησιμοποιοῦν διάφορα ἀνέκδοτα ἔργα σχετικὰ μὲ τὴ χώρα (βλ., π.χ., σ. 26, σ. 37 ὑποσ., 58). Πειστικότερα ἐξηγοῦν πῶς ἡ μελέτῃ τῶν ἐλληνικῶν καππαδοκικῶν δημοτικῶν ἀσμάτων, ἡ ὁποία κατέστησε τὴν Καππαδοκία πιὸ γνωστὴ, ἐντάσσεται μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ ἐνδιαφέροντος σχετικὰ μὲ τὰ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ (σσ. 23-24). Ἐπίσης πῶς ἡ μελέτῃ τῆς γλώσσας καθὼς καὶ τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν ἐλληνοφόνων τῆς Καππαδοκίας ἐντάσσεται μέσα στὸ κλίμα ποὺ ἐπικράτησε στοὺς κόλπους τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὕστερα ἀπὸ τὶς θεωρίες τοῦ Fallmerayer σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν Νεοελλήνων, δηλαδὴ στὴν ἀνάγκη γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς «συνέχειας». Στὸ σημεῖο αὐτὸ μάλιστα εἶναι ἰδιαίτερα ἀξιοπρόσεκτος ὁ λαμπρὸς συσχετισμὸς τῶν ἐπανειλημμένων ἐκδόσεων τῆς Φυλλάδας τοῦ Μεγαλέξανδρου, ποὺ ἐγίναν τότε στὰ ἐλληνικὰ καὶ στὰ καραμανλίδικα (σσ. 25-27, 40-41).

Οἱ συγγραφεῖς παρατηροῦν πῶς ἀργότερα, πρὸς τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνα, τὸ ἐνδιαφέρον στράφηκε καὶ πρὸς τὸν τουρκόφωνο καππαδοκικὸ πληθυσμό. Ὁ τελευταῖος συγκέντρωσε τὴν προσοχὴ πρῶτα τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, ποὺ ἐπιδίωξαν νὰ τὸν προστατέψουν ἀπὸ τὸν θρησκευτικὸ προσηλυτισμὸ ἄλλων ἐκκλησιῶν, καὶ κατόπιν τῆς εὐρύτερης ἐλληνικῆς ἡγεσίας, ποὺ ἀποσκοποῦσε στὸν ἐξελληνισμό του (σσ. 48-49, 51). Δὲν γίνεται καμία μνεία ἐνὸς σημαντικοῦ γεγονότος, δηλαδὴ τῆς μετάφρασης τοῦ παιδικοῦ βιβλίου «Ὁ Γεροστάθης» στὰ καραμανλίδικα, ἡ ὁποία τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1867, δηλαδὴ σὲ ἐποχὴ ἀρκετὰ πρῶιμη, καὶ ἡ ὁποία χρησιμοποιήθηκε πολὺ ἀπὸ τὸν J. Deny στὸ μνημειῶδες ἔργο του *Grammaire de la Langue Turque*.

Τὸ κύριο πρόβλημα παρέμενε ἡ καταγωγὴ τῶν Καππαδόκων. Οἱ διαφορὲς σχετικὲς ἀπόψεις προκάλεσαν σύγχυση καὶ οἱ συγγραφεῖς παρουσιάζουν ὠριατάτα τὴν περίπτωσι τοῦ Ρίζου Ἑλευθεριάδη (σ. 32). Πάντως, σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν τουρκόφωνων Καππαδόκων θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ εἶχε σημειωθεῖ κάπου στὸ πόνημα καὶ ἡ ὑπαρξὴ τῆς θεωρίας πῶς ἦταν ἐκχριστιανισμένοι Τοῦρκοι. Ἡ ἀναφορὰ τῆς θαυμάσιας μελέτης τοῦ Α. Ἀλεξάνδρη (ὑποσ. 2 τῆς σ. 16), ὁ ὁποῖος ἀναλύει σὲ βάθος τὴν θεωρίαν καὶ τὶς ἀντιρρήσεις σχετικὰ μ' αὐτήν, δὲν ἀρκεῖ βέβαια γιὰ τὴν ἐνημέρωση τοῦ ἀναγνώστη. Οὔτε καὶ τὸ δημοσίευμα στὴν ἐφ. *Ἡ Ἑλπίς*, ποὺ ἀναφέρεται παρεμπιπτόν-

τως (σσ. 31-32 ὑποσ.). Μία παραπομπή στο βιβλίο τοῦ Σπ. Βρυώνη, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamisation from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Los Angeles - London 1971, σσ. 452-463, θὰ εἶχε ἐπίσης τὴ θέση της. Ἀπαραίτητη στὴν περίπτωση εἶναι ἡ μνεία τῆς μελέτης τοῦ J. Eckmann, *Die Karamanische Literatur, Philologiae Turcicae Fundamenta*, τ. II, ἐκδ. P. N. Boratav, Wiesbaden 1964, σσ. 819-835. Πρβλ. καὶ τὴν ἄποψη τοῦ λεξικογράφου Redhouse στὸ ἄρθρο τοῦ K. H. Karpav, *Redhouse's Definition of Turkishness: Population and Politics in the Balkans in 1878, International Journal of Turkish Studies*, τ. I (1979-80), σ. 123, καθὼς καὶ τὴν σχετικὰ πιὸ πρόσφατη μελέτη τῆς M. Mollova, *Sur le terme «Karaman» et les recherches sur les Karaman de J. Eckmann, Güney-Dogu Avrupa Arastirmalari Dergisi*, τ. 8-9 (1979-1980), σσ. 201-257.

Ἀπαραίτητα εἶναι καὶ μερικὰ σχόλια σχετικά μὲ τὴν διεύρυνση τοῦ προβλήματος τῆς καταγωγῆς. Ἀπὸ τὸ βιβλίο προκύπτει πὼς ἡ συζήτηση στρεφόταν γύρω ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἢ ἐξελληνισμένη καταγωγή τῶν Καπαδόκων. Ἀπὸ τὸ 1863 καὶ πέρα ὁμως στόχος γίνεται ἡ ἀπόδειξη «τῆς ἀρίας ὁμοφυλίας» τους (σσ. 26). Τὸ πρόβλημα δηλαδὴ παύει νὰ εἶναι ἀπλὰ ἐθνικὸ ἀλλὰ ἀποκτᾷ καὶ ξεκάθαρα φυλετικὴ διάσταση. Συνεχίζει νὰ ἀντιμετωπίζεται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀπὸ τὸν Λεβίδη, πού θεωρεῖ τοὺς Καπαδόκες Ἰνδοευρωπαίους, καὶ τὸ 1886 ἀπὸ τὸν Καρολίδη στὴ μελέτη του «περὶ τῆς Μικρασιατικῆς Ἀρίας ὁμοφυλίας» (σσ. 43, 61). Οἱ συγγραφεῖς δὲν ἐξετάζουν τὰ αἰτία αὐτῆς τῆς ἐξέλιξης. Ὡστόσο, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ μὴν ἀντιμετωπίζονται καὶ τὰ γενικότερα πνευματικὰ ρεύματα πού ἐβρισκαν ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἀπήχηση καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ μέσα στὴν αὐτοκρατορία τοῦ Μεγάλου Ἀσθενοῦς. Τὸ 1839 ξεκινᾷ τὸ παντουρανιστικὸ κίνημα στὴν Οὐγγαρία, πού προσπαθεῖ νὰ ἐλκύσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν συγγενικῶν λαῶν. Τὸ 1855 κυκλοφορεῖ τὸ πασίγνωστο ἔργο τοῦ Gobineau «Essai sur l'inégalité des races». Φυσικῶς δὲν πρέπει νὰ λησμονιέται πὼς οἱ ὑπήκοοι τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὅλων τῶν ἐθνοτήτων, ἦταν στραμμένοι πρὸς τὴ γαλλικὴ παιδεία. Τὸ 1869 ὁ ἐκτουρκισμένος Πολωνὸς Mustafa Djela ed-din Pasha ἐκδίδει στὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ βιβλίο του «Les Turcs anciens et modernes», στὸ ὁποῖο ὑποστηρίζει τὴν «τουρανοαριανή» καταγωγή τῶν Τούρκων. Τὰ δεδομένα αὐτὰ ἴσως ἐξηγοῦν πὼς τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς ἦταν ὄχι μόνον ἐθνικὸ ἀλλὰ καὶ φυλετικὸ, καὶ συμπληρώνουν τὰ ὅσα ἀναφέρονται σχετικά μὲ τὴν διαμόρφωση τῆς νεότητος τοῦ Καρολίδη (σ. 30).

Θὰ μπορούσε ὁμως νὰ ἀναλυθεῖ πληρέστερα καί, τολμῶ νὰ πῶ, λιγότερο ἑλληνοκεντρικὰ τὸ ξεκίνημα γιὰ τὴν ἀναζήτηση τῆς καπαδοκικῆς ταυτότητας, τὸ ὁποῖο ἐνδεχομένως δὲν ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ στὸ πνευματικὸ κλίμα τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, πού φυσικὰ ἐπηρέαζε τὸν ἀλύτρωτο Ἑλληνισμό. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς οἱ ζωηρὲς συζητήσεις ὕστερα ἀπὸ τὴν θεωρία τοῦ Fallmerayer γιὰ τὴν γενικότερη ἀναζήτηση τῆς νεοελληνικῆς ταυτότητας, ἡ ἀποστολὴ διδασκάλων ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὴν Καπαδοκία, ἡ ἵδρυση συλλόγων καὶ περιοδικῶν μὲ τὴν ἐνθάρρυνση τοῦ ἐθνικοῦ κέντρου

(σ. 90), αποτελούσαν έρεθίσματα για την αναζήτηση και τής καππαδοκικής ταυτότητας. "Όμως οί Καππαδόκες ζούσαν μέσα στην "Όθωμανική αυτοκρατορία, όπου τὰ χρόνια εκείνα συνέβαιναν αξιοπρόσεκτα γεγονότα. "Επί άρκετους αιώνες υπήρχε άδιαφορία σχετικά με την έθνικη καταγωγή μέσα σέ αυτή την αυτοκρατορία, ή όποία στην κορυφή της είχε σουλτάνους γεννημένους από χριστιανές σκλάβες και ή όποία διέθετε ένα πεζικό, τούς γενίτσαρους, πού τὸ αποτελούσαν μὴ Τούρκοι. "Εκείνο πού έδενε μαζί τὰ μέλη τής κυρίαρχης έθνότητας, ήταν ή ισλαμική θρησκεία. Κατὰ τὸν ΙΘ' ὅμως αἰώνα οί "Όθωμανοί διδάχθηκαν τὴν έννοια τοῦ έθνους από τις έπαναστάσεις τῶν βαλκανικῶν λαῶν και από τις πολιτιστικές επαφές τους με τὴν Γαλλία, οί όποίες δέν βασίζονταν μόνο στις capitulations αλλά και στις έμπειρίες τῶν Τούρκων πολιτικῶν φυγάδων, τῶν αὐτοεξόριστων στοῦ Παρίσι. "Ετσι, εκτός από ὅλα τὰ γεγονότα πού, σύμφωνα με τούς συγγραφείς, σημάδεψαν τὴ δεκαετία τοῦ 1860 (σ. 24), σημειώνουμε και τὴν πρώτη μνεία μιᾶς ὀθωμανικής έθνότητας (millet) πού συνεπαγόταν μιὰ στροφή από τὴν ὀθωμανική στην τουρκική ταυτότητα. Τὰ θέματα αὐτὰ έχουν μελετηθεῖ σὲ βάθος από τὸν N. Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, Μόντρεαλ 1964, σσ. 313-318, καθώς και από τὸν B. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, Λονδίνο 1961, σσ. 334-346. Θὰ ήταν παράδοξο νὰ προτείνουμε πῶς οί μορφωμένοι τουρκόφωνοι Καππαδόκες αλλά και γενικότερα οί τουρκομαθεῖς Ρωμιοί παρέμεναν άπληροφόρητοι σχετικά με τὰ παραπάνω ρεύματα. "Αντίθετα, θὰ υπέθετε κανεῖς με άρκετὴ βεβαιότητα πῶς αὐτὰ θὰ τούς παρακίνησαν νὰ αναζητήσουν ζωηρότερα τὴ δική τους ταυτότητα. "Όπωςδὴποτε ή λακωνική άναφορά (σσ. 23, 31) τῶν μεταρρυθμίσεων (tanzimat), πού μάλιστα δέν συνοδεύεται από καμία άπολύτως ἐπεξηγήση ή βιβλιογραφική παραπομπή, δέν φωτίζει τὸ θέμα. Θὰ μπορούσε άκόμα νὰ θεωρηθεῖ και άσχετη ἐπειδὴ οί μεταρρυθμίσεις διατάχθηκαν από τὴ σουλτανική έξουσία ἐνῶ οί έθνικές θεωρίες ξεκίνησαν από διανοούμενους (ή και άπλους κουλτουριάρηδες), οί όποιοί στην πλειονότητά τους ανήκαν στην αντιπολίτευση.

"Ας ἐπαναληφθεῖ κι ἐδῶ ὁ κοινὸς τόπος ὅτι μία μελέτη πρέπει νὰ κρίνεται κυρίως με βάση τούς στόχους τούς όποίους ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας ξεθεσε ὅταν άρχισε νὰ τὴν γράφει. Στοῦ προλογικοῦ σημείωμα τοῦ βιβλίου διαβάζουμε πῶς τὴν ἐνασχόληση τῶν συγγραφέων με τὴν προφορική παράδοση τῶν ὀρθόδόξων τῆς Καππαδοκίας υπαγόρευσε πρῶτα ή ἔλλειψη μιᾶς συστηματικῆς μελέτης γιὰ τὴ σχέση τοῦ άκριτικοῦ τραγουδιοῦ με τὰ ισλαμικά ἔπη και μυθιστορήματα (Σαγίντ Μπατάλ, Κιόρογλου κ.ά.)· κατόπιν ή άνυπαρξία έρευνας γύρω από τὰ τραγούδια τῶν τουρκόφωνων ὀρθόδόξων τῆς "Ανατολῆς και τὴν κυκλοφορία τῶν εκδόσεων τοῦ Κιόρογλου, "Ασίκ Καρίπ. "Ο άναγνώστης, πού νομίζει πῶς θὰ συζητηθοῦν, τουλάχιστον, τὰ παραπάνω προβλήματα δέν θὰ βρεῖ παρὰ τὰ ὅσα εἶπαν σχετικά ὁ Σάθας, ὁ Legrand, ὁ Πολίτης και ὁ Λεβίδης (σσ. 58, 64). Οί εκδόσεις τοῦ Κιόρογλου, τοῦ "Ασίκ Γκαρίπ και τοῦ Σάχ "Ισμαήλ, οί όποίες άπαριθμοῦνται με ἐπιμέλεια στην σ. 51, ὑποσ. 50, μαζί με ἕνα άπόσπασμα από ἕνα γνωστὸ ἄρθρο τοῦ Inalcik δέν συμπληρῶνουν καθόλου τὸ κενὸ πού παραμένει.

Θά ήταν ίσως χρήσιμο νά ἐνημερωθεῖ ὁ ἀναγνώστης, ὥς ἔνα σημεῖο τουλάχιστον, σχετικά μὲ τὰ παραπάνω κείμενα πού ἐντάσσονται σ' ἓναν ἄλλο κόσμο. Ὁ Κιόρογλου, π.χ., ἦταν ἱστορικό πρόσωπο. Μουσουλμάνος, πού κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ ΙΣΤ' αἰώνα, ὅταν ὀλόκληρη ἡ Ἀνατολή κλονιζόταν ἀπὸ ἐπαναστάσεις μὲ ξεκάθαρα λαϊκὰ χαρακτῆρα (βλ. τὸ λῆμμα Kōrōghlu στὴν *Encyclopaedia of Islam*, 2η ἐκδοση, γραμμένο ἀπὸ τὸν Boga-tan καθὼς καὶ τὸ λῆμμα Djalali, Supplement, γραμμένο ἀπὸ τὸν Griswold). Ἀγανακτισμένος ἀπὸ τὴν καταπίεση τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας ξεσηκώθηκε γιὰ νά γίνει ἐπαναστάτης-ληστής, ἀντίστοιχος μὲ τοὺς δικοὺς μας κλέφτες. Τὸ ἔπος του τραγουδήθηκε ἀπὸ τουρκόφωνους πληθυσμούς, ἀκόμα κι ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Σάχ Ἰσμαήλ, ὁ πέρσης μονάρχης πού ὄρισε τὸ ἰσλαμικὸ δόγμα τῆς Shia ὡς ἐπίσημη θρησκεία τοῦ κράτους του (1502), ἐντάσσεται ἐπίσης, ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῶν πληθυσμῶν τῆς Ἀνατολῆς, σὲ ἐπαναστατικὸ κλίμα. Διάπυρος ἐχθρὸς τῶν Ὄθωμανῶν, πρὶν ἀρχίσει τὴν πολεμικὴ ἀναμέτρηση μαζί τους, ὀργάνωσε πυκνὲς ἀποστολὲς δερβίσηδων πού περιέτρεχαν τὴν Ἀνατολὴ μὲ σκοπὸ νά προσυλητίσουν τὸν λαὸ καὶ συνεπῶς νά τὸν στρέψουν ἐναντίον τοῦ ὀθωμανοῦ σουλτάνου. Ἐπέ-τυχε τὸ σκοπὸ του καθὼς ὁ λαός, καὶ εἰδικότερα οἱ νομάδες τῆς Ἀνατολῆς, ἦταν δυσαρεστημένοι μὲ τὴν ὀθωμανικὴ διοίκηση κι ἐπαναστάτησαν. Εἶναι ἀπόλυτα φυσικὸ οἱ τουρκόφωνοι ὀρθόδοξοι πληθυσμοὶ νά συμμαρίζονταν τῇ γενικῇ δυσἀρέσκεια καὶ νά συμμετεῖχαν, μὲ τὴν ψυχὴ τους τουλάχιστον, στὴν ἐπαναστατικὴ ἀναταραχὴ. Καί, κατὰ συνέπεια, νά τραγούδησαν, μαζί μὲ τοὺς ἄλλους τουρκόφωνους πληθυσμούς, δηλαδὴ τοὺς μουσουλμάνους, τοὺς Ἀρμένιους κ.ἄ., τὰ ἔπη πού προέκυψαν ἀπὸ τὴν τελευταία. Συμπερα-σματικά, τὸ ἐρώτημα πού καταγράφεται στὴ σ. 53, ἂν δηλαδὴ τὰ ἄσματα ἀποτελοῦσαν ζῶσα προφορικὴ παράδοση ἢ διαδόθηκαν μέσω τῶν λαϊκῶν ἐντύπων, θά μπορούσε νά πάρει τὴ λογικοφανὴ ἀπάντησιν πὼς ἐπειδὴ ἀκρι-βῶς ἦταν ζωντανὴ προφορικὴ παράδοση, πού ἴσως ἔχει τίς ρίζες της στὸν ΙΣΤ' αἰώνα, τυπώθηκαν ἐπανειλημμένα κατὰ τὸν ΙΘ'.

Τελικὰ πρέπει νά ἐπισημανθεῖ καὶ ἓνα σοβαρὸ κενό, δηλαδὴ ἡ σιωπὴ σχετικὰ μὲ τὴν Ἀμερικὴ. Σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματα (σ. 68), ὥς τὸ 1860 ἡ Καπαδοκία εἶχε τραβήξει τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας κα-θὼς καὶ τῶν «εὐρωπαϊκῶν» γεωγράφων καὶ περιηγητῶν, καί, ἀπὸ τὸ ἔτος αὐτὸ καὶ πέρα, συγκέντρωσε τὴν προσοχὴ τῶν λογίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ «ἐθνικοῦ κέντρου» ὥστε νά θεωρηθεῖ πιά μέρος τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλ-ληνισμοῦ. Καὶ οἱ μισιονάριοι πού ἔστειλε τὸ American Board for Foreign Missions; καὶ τὸ ἀμερικάνικο σχολεῖο τοῦ Ταλάς; Ὁ πρόεδρος τῆς United Society of Christian Endeavor, ὅταν στὸ τέλος τοῦ ΙΘ' αἰώνα ἐπισκέφθηκε τὴν Καισάρεια, γοητεύθηκε ἀπὸ τὰ ἀμερικάνικα σπίτια πού βρῆκε στὴν πόλιν καὶ θαύμασε τὸ ἔργο τῶν ἱεραποστόλων συμπατριωτῶν του, οἱ ὁποῖοι δροῦσαν ἐκεῖ πάνω ἀπὸ σαράντα χρόνια (βλ. F. E. Clark, *Our Journey around the World*, Hartford Conn. 1894, σ. 547-548).